

Oral History – at analysere fortællinger

Kirsten Folke Harrits: Så mange beretninger, så mange spørgsmål. Arbejderes livshistoriske fortællinger som læreproces. Husets Forlag, Århus 2002. 480 s. ISBN 87-7483-489-4

Kirsten Folke Harrits (KFH) har sammen med Ditte Scharnberg indsamlet arbejdere-rindringer siden 1982. De har forsøgt at give en stor, men marginaliseret befolkningsgruppe identitet ved at lytte til og registrere deres erindringer. Gennem dette store arbejde har de givet en befolkningsgruppe, der traditionelt ikke har haft en fremtrædende rolle i historieskrivningen, redskaber til at forstå sig selv som en del af historien.

“*Så mange beretninger, så mange spørgsmål. Arbejderes livshistoriske fortællinger som læreproces*” er en udgivelse af KFH’s ph.d.-afhandling. Bogen falder i tre dele, hvoraf den første diskuterer relationen mellem den empiriske praksis i interviewsituationen og de teoretiske refleksioner over fortællearbejdet, der fulgte heraf. KFH tager her et opgør med den positivistiske interviewmetode – til fordel for mere autodidaktiske fortælle-situationer.

I bogens anden del er udgangspunktet to eksempler på livshistoriske fortællere. Det er den stofligt bundne Karen Glad og den mere reflekterende og debatterende Henry Mogensen. Gennem fremstilling og analyser af disses fortællinger ønsker KFH at udsige noget generelt om arbejderes livsforståelse og at demonstrere rigdommen i arbejderklassens kultur.

Bogens tredje del behandler en

række teoretiske aspekter. Heri ser forfatteren bl.a. på sproget som et legitimerende magtmiddel og på modsætningerne mellem fortællertiden og den fortalte tid. KFH bidrager hermed til den empiriske, analytiske og metodisk-teoretiske udvikling af disciplinen “oral history”, idet hun går mere i detalje med analyserne, end det normalt ses inden for genren. Samtidig dokumenterer hun betydningen af at følge en fortæller over tid.

KFH har især i bogens tredje del gode overvejelser over forskellige aspekter af den mundtlige historiefortælling og dens betydning for fortælleren. Hun reflekterer bl.a. over den betydning alderdommens og dødens nærvær har for fortælleren. Disse refleksioner er et resultat af, at KFH har fulgt fortællerne over en længere årrække.

Også KFH’s overvejelser over interviewteknik og studiekredsarbejde med fortællerne bringer nyt frem og vil være til gavn for dem, der arbejder med den mundtlige fortælling. Man kunne i den forbindelse have ønsket sig en uddybning af de erkendelsesteoretiske overvejelser i den tredje del. Kan vi overhovedet fortælle vores liv? Hvordan ændrer livet sig, når det bliver formidlet?

Bogen er dog ikke problemfri. En ph.d.-afhandling egner sig sjældent til udgivelse uden et grundigt redaktionsarbejde. KFH skriver selv, at “afhandlingen er skrevet i en langvarig og uafsluttet proces. Dens emne har medført, at fremstillingen er blevet kredsende, genoptagende” (s. 11). Det er ingen overdrivelse. Især bogens første og anden del er præget af gentagelser og ekskursurer uden større betydning for læsere med en mere generel in-

Anmelderredaktion:
Søren Federspiel,
Carsten Frimand
Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted

teresse for emnet. En strammere redaktionsproces ville have gavn. Hvad skal vi fx bruge en 12 siders aktivitetsoversigt midt i teksten til? Den bidrager ikke meget til forståelsen af arbejderens livshistoriske fortælling og burde have været henvist til et appendiks.

Sproget i afhandlingen kunne også have trængt til en bearbejdning. Det er unødvendigt tungt og snørklet. Et enkelt eksempel: "Det erkendende subjekt har som objekt sig selv som lærende og erkendende subjekt. Det skal atter fremhæves fordi det viser, at den livshistoriske fortælling som autodidaktik kan forbinde et dialogisk selvbevidst princip med et eksemplarisk, og på den måde peger autodidakten på en dimension, der ikke er integreret i Negts pædagogik" (s. 305). Formuleringer som denne gør, at læseren til tider taber tråden.

Et tredje kritikpunkt er de anvendte aktørkategorier og begreber, som KFH undlader at definere nærmere. Ord og vendinger som "samfundsmæssige hegemoni", "herskende samfundsmæssige kræfter", "udbytte", "ofrene" m.fl. optræder gentagne gange, men KFH forholder sig ikke til deres værdiladede indhold. På side 17 skriver KFH således om "arbejderklassens kultur", men hverken her eller andetsteds i bogen gør hun sig systematiske overvejelser over, hvad en arbejder er, og hvilke forandring begrebet undergår over tid. Fraværet af definitioner svækker bogens værdi. I samme åndedrag må det også bemærkes, at de fleste af de teoretiske værker, der henvises til, er fra før 1980. Dette er bl.a. værker af Marx, Emmerich, Benjamin, Negt, Brückner, Krovzoa og Lucien Sève. Forfatteren burde efter

sin mening have taget klarere stilling til de ændringer i arbejderens vilkår og klassebegrebets indhold, der har fundet sted i de sidste 20 år.

Endelig et par ord om den metodiske tilgang. Der er gode gennemgange af den hermeneutiske interview-form og den dobbelte læreproces for både fortæller og interviewer, men når det kommer til diskussionen af, hvordan man slutter fra én fortæller til en hel "klasse", bliver KFH's begrundelser vanskelige at gennemskue. I overgangen mellem første og andel del af bogen skriver KFH, at man må "vælge et par erindringer ud til nærmere analyse for at konkretisere, hvad en livshistorisk fortælling som netop læreproces kan rumme for den fortællende og for de lyttende." – "Erindringerne er ikke valgt ud fra, om de repræsenterer en statistisk norm" det ville være et "forkert spørgsmål". Kriteriet for interviewpersoner er, at de "kan tydeliggøre bestemte historiske processer eksemplarisk". Således bliver det en kvalitativ og ikke en kvantitativ metode, KFH benytter sig af. Og det er et problem, fordi KFH gentagne gange forsøger at udsige noget om den fattige, undertrykte og udefinerede arbejderklasse ud fra blot to eksempler. Hvis man frasiger sig at bruge fortællerne som sandhedsvidner, og dermed ikke har brug for kildekritikken, må man også tage konsekvenserne heraf. KFH påpeger direkte, at hun ikke bruger de to fortællere som kilder til fortiden. Alligevel benytter hun dem til at dokumentere de forhold, arbejderne levede under. Et eksempel findes på side 205, hvor KFH beskriver, hvordan Karen Glads forældre ufint lokkes til at bosætte sig på dårlig hedejord. Her slutter

KFH direkte fra Karen Glads udtalelser en samfundsmæssig regel om, at fattige folk i almindelighed blev lokket til at købe dårlig jord. Jeg er ikke i tvivl om, at mange har oplevet dette, men problemet er stadig de ukritiske konklusioner på grundlag af fortællernes udsagn – når de passer ind i KFH's teori.

Et andet eksempel herpå er de overfortolkninger, der sniger sig ind i analysen af fortællingerne. KFH skriver: "Mindre end et minut inde i Karen Glads beretning slår stueuret 12 slag. Den tomme og homogene tid gør sig bemærket. Imens tier hun. Situationen afgiver betydning ved den måde, hvorpå Karen Glad tilkendegiver ikke at ville overdøves af den mekaniske tids larmen." (s. 162). At Karen Glad tier, behøver ikke at være en protest mod den "mekaniske tid", men kan ligeså vel være et spørgsmål om praktiske forhold.

KFH begrunder flere af sine udsagn med, at interviewerens sans må træde til i fortolkningen af fortællingerne. Men hvis det metodiske bygger på interviewerens sans, hvordan skal vi så forholde os til det som udenforstående?

At KFH stiller sig så udpræget på "ofrenes" side er legitimt og måske også tiltrængt i debatten. Men det er et problem, at KFH ikke forholder sig tilstrækkeligt kritisk eller problematiserende til sin egen teori. Det er ærgerligt, for med det enestående indsamlingsarbejde, der ligger til grund for denne bog, kunne yderligere refleksioner over teorien samt en opstramning af formen have gjort dette til et væsentligt værk for den videre forskning i arbejderfortællinger.

Margit Bech Larsen

At fortælle et liv

Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg (red.): *I dokkens verden. Husets Forlag, Århus 2003. 385 s., ill., 248,00 kr. ISBN 87-7483-506-8*

Med denne bog har Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg formået at samle en flot beskrivelse af en arbejdsplads og de folk, der har levet en stor del af deres liv der. Det er en bog, som i både ord og billeder gengiver fortællinger af mennesker, der har arbejdet på Aarhus Flydedok – "Dokken" – indtil lukningen i 1999.

Formålet med udgivelsen har været at "give læseren et indblik i, hvor mangfoldig, kompliceret, konfliktfyldt og foranderlig Dokkens verden var, og hvordan arbejdere på Dokken forholdt sig hertil – hver især og kollektivt" (s. 12). Bogens store kvalitet er, at den på en vedkommen måde formår at vise den betydning, som arbejdspladsen og professionen har for fortællerne. Samtidig er det en skildring af, hvordan en gruppe menneskers livsforhold ændrer sig, når en stor virksomhed går konkurs og arbejdsløsheden anes i horisonten.

Man kunne måske have ønsket sig en grundigere redegørelse for den redigering, som fortællingerne har været igennem, inden de blev samlet og trykt i denne bog. Det oplyses, at fortællerne selv har været med i redigeringsarbejdet både med hensyn til sprog og indhold, og her ville nogle overvejelser om (magt-)forholdet mellem fortæller og redaktør have været på sin plads. Alt i alt er disse stærkt anbefalelsesværdige fortællinger fra Dokken dog med til at lukke op for det væld af historie(-r), der findes i det

skjulte og absolut fortjener at komme med i den store fortælling.

Margit Bech Larsen

Besættelsesårene – samarbejde og modstand

Hans Kirchhoff: *Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie. Odense Universitetsforlag, 2001, 367 sider, 300 kr. ISBN 87 7838 457 5*
 Henning Poulsen: *Besættelsesårene 1940-1945. Aarhus Universitetsforlag 2002, 182 sider, 198 kr. ISBN 87 7288 915 2*

Lad det være sagt med det samme: Anmeldelsen behandler to gode og væsentlige bøger. Henning Poulsen og Hans Kirchhoff udgør sammen med de jævnaldrende kolleger Aage Trommer og Henrik Nissen det, man i besættelsesforskningen benævner "2. generation". Generationen efter pioneren og til en vis grad de fire historikeres læremester Jørgen Hæstrup. For begge bøgernes vedkommende er der tale om en art status med synte-sepræg over besættelsestidens historie. Begge er på hver sin måde velskrevne, så det synger. Så langt rækker lighederne, men heller ikke meget længere. For det er også to meget forskellige bøger – to temperament, som skriver.

Poulsen slutter sin bog med "I øvrigt gik livet videre", underforstået at det havde livet også gjort under besættelsen, og så var danskernes livsvilkår i de fem år heller ikke mere usædvanlige (HP s. 177). Det ironiske paradoks, der henter begivenhederne og begreberne ned fra de mytologiske højder, dukker tit

op i Poulsens bog. Anderledes med Kirchhoff. Efter en lang tour de force, hvor han kræver moralsk stillingtagen af sig selv og læseren, slutter han sin bog med et credo til "frihedsviljen" (HK s. 344).

Stilistisk er Poulsen den distancerede, sprogligt økonomiske betragter og formidler, der fremhæver den høje grad af normalitet under besættelsen og stædigt holder fast i almindelige menneskers ret til at være uheroiske og beslutningstagernes pligt til at være snusfornuftige. Et synspunkt, der ikke just er almindeligt i vore dages offentlige debat om besættelsestiden. Kirchhoff forholder sig empatisk til mennesker og begivenheder, og han er eksistentielt engageret i besættelsestidens konflikt mellem samarbejde og modstand, fordi han opfatter begreberne som tidløse. Han fordrer etisk handling og integritet af sine "helte" i fortiden, for sådanne har han ganske uskrømtet, og han afstår ikke fra patos som virkemiddel.

Men begge har vingefang til at bryde ud af mønstret. Poulsen, når han for eksempel lavmælt, varmt og loyal beskriver landsoggenes menneskelige relationer mellem danske logiværter og de påtvungne, privat indkvarterede tyske soldater. Her fortæller han en historie om konen, der græd, da familiens tyske logerende blev sendt til Østfronten: "Sådan var mennesker også dengang" (HP s. 71). Kirchhoff, når han som oftest meget fair og med stor detaljerigdom beskriver samarbejdspolitikens realpolitiske mekanismer.

Selvom det ikke nævnes med et ord, vil kendere ikke være i tvivl om, at de to historikere er heftigt polemiserende mod hin-

anden. Den altafgørende forskel de to imellem ligger i genstanden for deres interesse (og her også underliggende: deres syn på besættelsestiden). Poulsen mener, at den store skillelinie i besættelsestiden trækkes i spørgsmålet om, til hvem man satte sine forhåbninger. Ønskede man en allieret eller en tysk sejr (HP s. 24, se også s. 35). Dermed bliver besættelsestiden en konflikt mellem det store flertal af danskere – det politiske establishment, modstandsmanden samt langt størstedelen af befolkningen – på den ene side og de danske nazister, forræderne, de notoriske værnemagere samt selve besættelsesmagten på den anden. Men i øvrigt er det ikke så meget konflikterne, der driver Poulsens bog fremad. Hans ambition er snarere at “udrede de grundlæggende vilkår” for det danske samfund og enkeltmenneskers handlinger. Og disse grundlæggende vilkår er i Poulsens optik først og fremmest – hvilket han igen og igen meget pædagogisk redegør for – den såkaldt særlige besættelsesordning og den særlige tyske besættelsespolitik i Danmark (HP s. 7).

Anderledes med Kirchhoffs bog. Heri sættes den store skillelinie så at sige “midt” i det danske samfund, nemlig i spørgsmålet om, hvordan personer og institutioner forholdt sig til skismaet mellem samarbejde og modstand. Og konflikterne, der udsprang heraf, er hele bogens genstandsområde. Med andre ord fokuserer Poulsen overvejende på, hvad der bandt det danske samfund sammen, Kirchhoff på, hvad der skilte.

Den slet skjulte polemik findes blandt andet i spørgsmålet om, hvad det danske samfunds og regeringens reaktion på be-

sættelsen bør kaldes. Poulsen kalder det “tilpasning” og giver sin begrundelse for, hvorfor ordet “kollaboration” er misvisende for danske forhold (HP s. 31). Kirchhoff derimod forfægter nu på snart 25. år kollaborationsbegrebet, fordi det henleder opmærksomheden på funktionen/resultatet af det dansk-tyske samarbejde, som var dansk hjælp til Hitlers krig. Han kalder med slet skjult nedladenhed Poulsens og lignende historikeres tilgange for “konsensushistorie”, der vil “bagatellisere og nedspille” interne danske konflikter og det danske samfunds hjælp til Tysklands krig (HK s. 29). Dog synes Kirchhoff holdningsmæssigt at være i drift, hvis man sammenligner med hans bog *Kamp eller tilpasning* (1987), som nærværende bog er en revideret og stærkt udvidet udgave af. Sine steder viser han nu en markant øget forståelse for samarbejdspolitikens rationale og er i højere grad end tidligere disponeret for at anerkende dens aktørers hæderlighed. Han pointerer for eksempel, at regeringen i 1940 var oppe mod “voldsomme, næsten håbløse odds” (HK s. 72), og lukker til dels Scavenius og udenrigsministeriets direktør Nils Svenningsen ind i heltegalleriet, der tidligere var forbeholdt modstandens aktører. Besættelsestidshistorikere har nok sporet denne ændring i Kirchhoffs holdninger de seneste 7-8 år, men i denne bog bliver det for alvor tydeligt. Og måske også et problem, fordi konsistensen – den skarpt skårne tese fra *Kamp eller tilpasning* – er røget ud med badevandet til fordel for modsatrettede synspunkter, om ikke endda selvmodsigelser. Det er ikke i samme grad Poulsens problem, men han vover også

mindre end Kirchhoff og investerer ikke som denne hele sit personlige engagement i sagen.

Der er tale om to eksperter, så anmelderen skal stå tidligt op for at fange dem i faktuelle fejl, og påpegningerne af disse kommer let til at ligne beviser for, at man har læst bogen. Interessantere er det da også at diskutere deres vurderinger.

Der er markant forskel på, hvilken betydning de to bøger tillægger de danske nazister. Poulsen mener, at truslen om en dansk-nazistisk magtovertagelse havde stor effekt i retning af at tvinge de samarbejdende partier til internt samarbejde i regeringen, og at DNSAP også flere gange vitterlig var tæt på at blive sat til bestillingen med tysk hjælp. Den lange tradition for at henvise til Frits Clausens påståede ringe anseelse (uduelighed) som årsag til, at tyskerne aldrig ville have bragt DNSAP til magten, afviser han med henvisning til Norge. Den Quisling, som tyskerne holdt ved magten i Norge, blev i de tyske akter beskrevet med stærkt nedladende udtryk, som Frits Clausen aldrig blev tildelt (HP s. 45). Fra en tysk vinkel var det afgørende, påpeger Poulsen, at der med samlingsregeringen i Danmark var et velfungerende alternativ til en nazistisk magtovertagelse. Det var der ikke i Norge, hvorfor tyskerne måtte tage sig til takke med deres lokale nazist, så umulig han end var (indtil de blev træt af ham og afsatte ham). Kirchhoff vurderer faren for en dansk-nazistisk magtovertagelse som langt mindre sandsynlig, men erkender dog, at der blandt danske beslutningstagere var en konstant frygt herfor (HK s. 69f). Som ofte i politik er perceptionen af situationen en lige-

så væsentlig handlingsfaktor som fakta.

Også spørgsmålet om Frikorps Danmarks oprettelse vurderes forskelligt af Poulsen og Kirchhoff. Poulsen fremhæver dynamikkerne mellem de danske nazister og besættelsesmagten og afskærmer således den danske regering for ansvar for korpsets oprettelse (HP s. 77ff). Kirchhoff betoner elementet af dansk opportunisme i lyset af Tysklands krigsmæssige højkonjunktur i 1941-42 (HK s. 94). Begge er dog enige om, at den danske regerings "billigelse" af korpsets oprettelse ikke har virket motiverende på de østfrontsfrivillige. Tværtimod endda. Da korpsets medlemmer i stor udstrækning var overbeviste nazister, var en billigelse fra det parlamentariske demokrati, de hadede, uden betydning for dem – og kan derfor heller ikke tjene dem som et holdbart alibi.

En anden og ganske væsentlig forskel er de to historikers vurdering af den danske opinion under besættelsen og den politiske betydning af denne. Poulsen fremhæver, hvor udbredt troen på en britisk (allieret) sejr var i den danske befolkning og også blandt relativt højt placerede beslutningstagere. Selv da Tysklands krigslykke var størst, og sobre betragtninger måtte tilsi en tysk sejr, mener Poulsen, at ønsketænkning fik folk til at tro på Tysklands nederlag. Omvendt mener Kirchhoff, at mange handlinger i 1940-41 – fra såvel høj som lav i det danske samfund – må ses i lyset af en forventning om en tysk sejr. Netop spørgsmålet om vurderingen af opinionen er i de senere års besættelsesforskning i stigende grad blevet identificeret som et område, "hvor vi ikke ved nok",

men kun kan formode. I den latente debat mellem Kirchhoff og Poulsen har spørgsmålet videre implikationer. Det drejer sig jo blandt andet om, hvorvidt visse regeringshandling for eksempel skal udlægges som opportunistiske ("Tyskland vinder, vi skal positionere os") eller som tvangsmæssige ("England vinder, men vi er tvunget til at bøje os, og London vil sikkert forstå). Min egen erfaring – blandt andet byggende på læsning af brevsvekslinger fra besættelsen – siger mig, at "den almindelige dansker" ofte var præget af den ønsketænkning, som Poulsen fremhæver. Med hensyn til det politiske og erhvervsmæssige establishment er der efter min mening betydelig spredning i forventningerne. Man må give Kirchhoff medhold i, at den opportunistiske kalkule var til stede. Staunings tale i Studenterforeningen marts 1941, hvor han opfordrede til at tilpasse sig Tysklands magtstatus i Europa, giver ingen mening, hvis man ikke tillægger ham forventningen om en tysk sejr. Samme holdning fandtes uden diskussion også i flere niches af den socialdemokratiske arbejderbevægelse. På samme måde var flere af de store erhvervslivs strategiske valg også præget af opportunisme i forventningen om en tysk sejr.

Diskussionen af opinionens betydning spiller også ind i vurderingen af støtten til henholdsvis modstandsbevægelsen og samarbejdspolitikken. I relation hertil mener jeg, at Kirchhoff trækker alt for store vekslere på det, *vi ikke ved* om opinionen, når han om stemningen i sommeren 1945 skriver: "Til taberne hørte også samarbejdspolitikken, der i den offentlige bevidsthed

havde falleret så grundigt den 29. august 1943, og som nu var både død og begravet med det tyske nederlag" (HK s. 10). Man må endda tro, at det også dækker Kirchhoffs vurdering af opinionen i sommeren 1943 (HK s. 199: myndighedernes "totale fejlurdering af oprørsbevægelsens bredde og den moralske kraft, der lå bag kravet om kollaborationens (...) ophør"). Kirchhoffs analyse bygger, så vidt jeg kan læse, på en antagelse om, at der stod et folkeligt flertal bag protesterne, og at målet for "oprørsbevægelsen" var samarbejdspolitikens fald.

Analysen må betvivles. For det første tager den ikke højde for, at augusturolighederne i 1943 kun var et byfænomen i det demografisk set stadigt agrare Danmark. For det andet var strejkeparolerne ikke vendt mod samarbejdspolitikken, men derimod mod besættelsesmagten. Således må regeringens fald 29. august betegnes som en utilsigtet konsekvens af et mindretals behov for at protestere mod besættelse, ikke mod samarbejdspolitikken. Dette er også synspunktet hos Poulsen (s. 116ff).

Det gør det også langt lettere at forklare, hvorfor de samarbejdende partier ved befrielsesvalget i oktober 1945 tilsyneladende uden det store besvær igen fik befolkningens opbakning. Kun ca. 15% af vælgerne stemte på partier, der entydigt stod på modstandsbevægelsens side. En sådan analyse forkaster formodningen om, at der under besættelsen skete et stort folkeligt opgør med samarbejdspolitikken. Den opererer i stedet med en antagelse om en temmelig konstant opbakning til samarbejdspolitikken fra 1940 til efteråret 1945. Jeg vil forfægte denne anden

analyse, som betoner en relativ stabil opbakning til samarbejdspolitikken fra 1940-45. Den afviser således Kirchhoffs antagelse om, at der fra valget marts 1943 over augustulighederne 1943 og folkestrejkerne 1944 til efterårsvalget 1945 var tale om store udsving i opinionen i spørgsmålet om samarbejde og modstand – hvor sommeren 1945 markerer de gamle politikeres tilbagerulning af modstandsbevægelsens sejr fra august 1943 og 1944's folkestrejker. De ak så bristede forhåbningers tid.

Den hidtidige besættelsestidsforskning har i høj grad fokuseret på regerings- og christiansborgpolitikken, på de store politiske kriser, affødt af presset fra besættelsesmagten og/eller protesterne i de større byer, samt på det idealtypiske begrebspar 'samarbejde og modstand'. Dette fokus medfører faren for, at man overdriver modstanden mod samarbejdspolitikken og dermed også underkender denne politiks demokratiske legitimitet. Fremover bør man uden tvivl i højere grad medtænke det store befolkningstal på landet, som i mindre grad tænkte på storpolitik og i stedet forsøgte at få dagen og vejen til at gå med de nære gøremål (lidt karikeret: at producere fødevarer til tyskerne). Vi bør også være åbne over for, at den enkelte dansker under besættelsen på en og samme gang kunne støtte samarbejdspolitikken, have besættelsesmagten og have sympati for modstandsbevægelsen. Selv om dette principielt indebar uforenelige standpunkter, må man medgive, at dette er en evne, som vi "almindelige mennesker" også i dag besidder og lever fint med.

Naturligvis behandler både

Poulsen og Kirchhoff emner med særlig interesse for arbejderhistorien. Især Kirchhoff fokuserer på skismaerne mellem det regeringsbærende Socialdemokrati og det revolutionære og fra 1941 illegaliserede DKP. Det gøres som oftest suverænt og nanceret med et vågent øje til, hvordan DKP i såvel det nationale som det sociale spørgsmål kunne svække Socialdemokratiet, der var bundet af samarbejdspolitikken krav om udadtil – i forhold til besættelsesmagten – at sikre ro og orden og indadtil at fastholde samarbejdet med de borgerlige partier i samlingsregeringen. Det forekommer mig dog, at Kirchhoff lidt for forhas-tet betoner DKP's loyalitet over for den samlede modstandsbevægelses rent nationale dagsorden og afviser, at DKP skulle have haft kupplaner i forbindelse med det tyske sammenbrud. Givet er det, at man ikke skal spørge datidens socialdemokrater om dette spørgsmål, for her var kommunistparanoiaen fra 1943 til 1945 aldeles galopperende. Men historikerne Bent Jensen og Michael Kjeldsen har overbevise-rede redegjort for, hvilke forestillinger DKP-ledelsen i 1945 gjorde sig med hensyn til magt-politisk at udnytte sympatien for modstandsbevægelsen. Man bør også være opmærksom på, hvordan DKP helt tilbage fra efteråret 1943 forsøgte at skærpe retsopgøret, tydeligvis med henblik på at skabe en accelererende radikalisering af folkestemningen til brug for ... ja, eventuelt, hvis lejlighed skulle byde sig: en folkedemokratisering?

Poulsen er mindre udførlig vedrørende forholdet mellem DKP og Socialdemokratiet. Ganske i overensstemmelse med sit grundsyn om, at begge parter

håbede på allieret sejr. Det forekommer mig dog, at han ignorerer alle antydninger af, at DKP havde egne kartofler at hyppe under dække af modstandskampen (fx HP s. 139f). I det hele taget er det bemærkelsesværdigt og temmelig utilfredsstillende, at han overhovedet ikke diskuterer modstandens og modstandsbevægelsens forhold til det parlamentariske demokrati. Det er en berøringsangst, som Kirchhoff bestemt ikke lider under.

Begge bøger berører tysklandsarbejderne. Poulsen afviser, at danske arbejdere på noget holdbart juridisk grundlag blev tvunget til at tage arbejde i Tyskland (HP s. 67). Kirchhoff mener, at fagbevægelsen først havde "lokket" siden "truet" danske arbejdere til at tage sydpå (HK s. 54). Det er nok Poulsen, der her er tættest på fakta. Modsat den folkelige myte og det selvfabrikerede alibi for de arbejdere, der blev udsat for social fordømmelse, da stemningen vendte, kunne danske arbejdere ikke på noget juridisk grundlag fratages understøttelse, hvis de nægtede at arbejde i Tyskland. Det kan ikke afvises, at der mere uformelt blev lagt pres på arbejdere. Hvis et sådant pres skulle virke, krævede det dog, at den enkelte arbejder var totalt ubekendt med lovgivningen. En sådan tilstand har næppe kunnet være eksisterende i hele det spand af år, hvor danske arbejdere rejste til Tyskland. Spørgsmålet er, om ikke de første besættelsesårs arbejdsløshed har udøvet den væsentligste *push effect*, i den udstrækning den (relative) *pull effect* ikke var tilstrækkelig.

Anderledes forholder det sig med behandlingen af statsminister Buhls berømte radiotale fra september 1942, hvor han adva-

rede mod sabotagen og opfordrede den danske befolkning til at hjælpe det danske politi med efterforskningen (læs: en opfordring til angiveri). Poulsen betoner, at Buhl kun holdt den ene tale, og at det skete efter tysk pres (HP s. 90). Kirchhoffs behandling af talen er langt mere tilfredsstillende. For det første er den mere nuanceret og fremlægger meget indgående såvel de danske som de tyske interesser, der var forbundet med den.

Kirchhoff pointerer ganske rimeligt, at Buhl mente hvert ord, der blev sagt. Netop fordi talen var i fuld overensstemmelse med samarbejdspolitikken egen logik, hvor det at bibeholde den danske jurisdiktion på egne hænder var af størst interesse. Kirchhoff kan endda også fortælle, at Buhl i maj 1943 gentog talen. Han medgiver, at der var et tysk pres fra gesandten Renthe-Fink for at holde talen. Men modsat andre gange, hvor regeringen var sat under pres af gesandten, forsøgte man ikke at undersøge i Berlin, hvorvidt der var tale om bluff fra Renthe-Finks side. Hvorfor ikke, spørger Kirchhoff. Fordi regeringen havde en klar egeninteresse i at få stoppet sabotagen! (HK s. 141ff)

Som det sikkert fremgår, er der en klar tendens i forskellene på Poulsens og Kirchhoffs generelle vurderinger. De to historikere kan meningsfuldt deles op i Kirchhoffs historiografiske opdeling af besættelsestidsforskningen i en konsensus- og konfliktretning med Poulsen i den første gruppe og Kirchhoff i den anden. (Dermed ikke være sagt, at Kirchhoffs begreber kan aplikeres på al besættelsestidsforskning!). Poulsens pointe synes at være, at det danske samfund – herunder også politikerne

– efter alle målestokke klarede sig hæderligt. Han vil i hvert fald ikke fælde moralske domme og forsøger implicit hele bogen igennem at anskueliggøre, at danskerne reagerede ‘som man nu engang kan forvente det af politikere og af folk, som de er flest’. Underforstået: ligesom du og jeg formentlig ville have reageret. Det er sympatisk og loyalt over for fortidens danskere, men måske også lidt resigneret og uengageret. Kirchhoff er ligeså loyal over for fortidens danskere, men også udpræget skeptisk over for magtens personer. Han er stærkt engageret i besættelsestidens idealtyper ‘samarbejde og modstand’ og forfølger dem stædigt i hver eneste problemstilling. Samtidig er han i forhold til Poulsen betydeligt grundigere (sidetallet er også dobbelt) og mere villig til at opstille antiteser til sine egne. Det giver en større intellektuel spændstighed og trækker læseren med i refleksionerne.

Det bemærkelsesværdige er, at det, som kan siges at være de to historikeres svaghed, også er deres styrke – og omvendt. Kirchhoffs engagement i de idealtypiske problemstillinger gør ham sine steder mindre disponeret for at undersøge, hvorvidt skalpellen kunne skære anderledes i materialet. Omvendt giver Poulsens distance til materialet ham mulighed for at forklare sammenhænge på en ofte original, overraskende og inspirerende måde.

De to bøger viser spændvidden i besættelsestidsforskningens ‘2. generation’. De viser også med deres ‘hvide pletter på landkortet’, hvor ny forskning har en opgave. Besættelsestidsforskningen bør nu slippe tidligere generationers fokus på de store begivenheder, på de markante kriser og

på forhandlingerne på højeste diplomatiske niveau samt på Christiansborg. Disse emner er så stærkt forbundet med ‘den store nationale fortælling om de fem forbandede år’, at horisonten – selv for den meget reflekterende historiker og ikke mindst for læseren – bliver indsnævret. Det er på tide at forholde sig til *hele* det danske samfund under besættelsen. Hvordan foregik forhandlingerne mellem borgmesteren og politimesteren i x-købing og den lokale tyske kommandant? Hvad mente de politisk inaktive i byerne og den danske landbobefolkning om besættelsen, samarbejdspolitikken og modstandsbevægelsen? I det hele taget mangler vi forpligtende forskning om opinionen under besættelsen, så vi kan stoppe med kun at formode. Endelig, naturligvis, hvordan udviklede økonomien og erhvervslivet sig under besættelsen?

Der er nok at tage fat på. Poulsen og Kirchhoff vil stadig inspirere, men det drejer sig ikke kun om at udfylde hullerne efter dem. Nye paradigmer vil også trænge sig på.

Niels Wium Olesen

Et kommunesamfunds politiske historie

Karen Juul Sørensen og Per Boje: Fra klondyke til moderne velfærdskommune. Gladsaxes politiske historie 1900-2000. Gladsaxe Kommune 2001. 267 s., indb., ill. 175 kr. ISBN 87-982908-5-1.

Den københavnske omegnskommune Gladsaxe forvandlede i løbet af 1900-tallet fra en lille landlig sognekommune til en stor og fuldt udbygget

forstadskommune. På få årtier fortrængte boligbyggeri, vej anlæg og industri det landlige præg, og befolkningstallet mangedobledes. Den kommunale service blev udvidet trin for trin, og i 1960erne stod Gladsaxe for mange som indbegrebet af den moderne velfærdskommune. Man gik ofte utraditionelt til værks i Gladsaxe og satte nye standarder for det kommunale initiativ.

Historikerne Karen Juul Sørensen og Per Boje, Ålborg Universitet, har på kommunens foranledning tegnet et detaljeret billede af Gladsaxes historie i 1900-tallet – “med særlig vægt på den politiske udvikling”. På knap 270 sider fremstilles den politiske historie på baggrund af den sociale, økonomiske og kulturelle udvikling i kommunen gennem 100 år.

Ved århundredets begyndelse bestod kommunen af sognene Gladsaxe og Herlev med i alt fire landsbyer. Hovederhvervet var landbrug. Først med en række store udstykninger i 1901 opstod der egentlige kvarterdannelser. Og da grundene i Gladsaxe var forholdsvis billige, tiltrak det mange jævne folk. Arbejdsmænd, håndværkere og småhandelnde fra hovedstadens brokvarterer var blandt de første tilflyttere. De opførte huse af billige materialer på åben mark. Forholdene var primitive og behovet for ordentlige veje, kloakering, vand-, gas- og el-forsyning åbenlyst. Tilflytterne mente, at det var kommunale opgaver og organiserede sig tidligt i vej- og grundejerforeninger, som kunne deres krav vægt over for sognerådet.

I 1905 dannedes den første socialdemokratiske vælgerforening i Gladsaxe, og året efter lykkes det tilflytterne at sætte sig på 5

af sognerådets i alt 11 pladser.

Sognerådets ansvar og betydning voksede i takt med nye kommunale opgaver. I 1909 blev kommunen forsynet med el, og i 1910 åbnede det første kommunale vandværk. Udviklingen fortsatte i mellemkrigsårene med yderligere udvidelser af de kommunale aktiviteter. I løbet af 1920'erne fordobledes antallet af indbyggere fra 7.000 til knap 14.000, og der blev fra kommunal side gjort en stor indsats for at opføre nye boliger, ligesom skole- og socialvæsenet blev udbygget.

Den hastige udvikling i Gladsaxe førte i midten af 1920erne til overvejelser om at lade Gladsaxe blive en del af Københavns Kommune. Planerne herom blev først skrinlagt i slutningen af 1940erne.

I efterkrigstiden tog udviklingen for alvor fart. Der blev bygget boliger som aldrig før, og flere store virksomheder slog sig ned i kommunen. Byplanlæggerne anslog dengang, at den ville være fuldbragt med 75.000 indbyggere, et tal man nåede i begyndelsen af 1970erne (det er faldet til omkring 62.000 i dag).

Det største politiske parti i Gladsaxe var – og er – Socialdemokratiet. Rækken af socialdemokratiske borgmestre er ubrudt siden “systemskiftet” i 1913. Det næststørste parti har indtil kommunevalget i 1993 været Det konservative Folkeparti. Det stillede i adskillige år kommunens viceborgmester og udfordrede ved flere valg Socialdemokratiet. Det var bl.a. tilfældet i 1958, da socialdemokraternes spidskandidat Erhard Jacobsen blev kommunens ny borgmester med blot ét mandats flertal.

Erhard Jacobsen kom om nogen til at præge kommunens ud-

vikling og ansigt udadtil i 1960erne. Hans politiske program var baseret på datidens optimistiske forestillinger om vækst og forbrug – såvel privat som offentligt. “Man må – efter de økonomiske muligheder – arbejde på at skabe et kommunesamfund, hvor borgerne kan lide at være”, fastslog han i midten af 1960erne som argument for en aktiv kommunal kulturpolitik.

Ved kommunalvalget i 1971 sikrede han sig og sit parti 62,9 pct. af stemmerne, et resultat som Socialdemokratiet ikke havde opnået siden 1930erne.

Boligpolitikken var et af de stridsemner, der prægede den kommunalpolitiske debat i Gladsaxe. Det var ikke behovet for flere boliger så meget som boligernes art, der var uenighed om. Socialdemokratiet ønskede etagebyggeri, medens de borgerlige partier var fortalere for enfamiliehuse. Bag de saglige argumenter gemte der sig også overvejelser om vælgerbefolkningens fremtidige sociale sammensætning og de partipolitiske konsekvenser heraf. De fleste nye boliger blev opført som etagebyggeri, men parcelhusbyggeriet fulgte dog også godt med.

1960ernes udvidelse af den kommunale service var dyr og til tider kontroversiel. Etableringen af landets første kommunale teater og en kommunal rideskole samt et usædvanligt kunstkøb på 1,4 mill. kr. var blandt de omdiskuterede emner i slutningen af 1960erne. Opførelsen af nye skoler, daginstitutioner og plejehjem vakte mindre opsigt. Det var Erhard Jacobsens opfattelse, at udgifterne ikke blot skulle betales af de daværende, men også de senere generationer, der ville nyde godt af goderne. Den økonomiske vækst og inflation i

1960erne gjorde det muligt uden store skatteudskrivninger.

Først med 1970ernes voksende arbejdsløshed og generelle samfundsøkonomiske problemer begyndte eftertanken at melde sig. Der skulle spares. Efter årtiers stadig fremgang måtte Erhard Jacobsens efterfølger som borgmester, Tove Smidth, gennemføre økonomiske stramninger, der forringede den sociale service mærkbart. Budgetterne blev skåret ned, og skatteprocent og grundskyldspromille sat op. Utilfredse borgere og grupper af kommunens egne ansatte demonstrerede mod stramningerne. Kommunalbestyrelsen svarede igen med årlige "budget-borgermøder", som skulle styrke dialogen mellem politikere og borgere.

Antallet af ansatte i den kommunale administration voksede imidlertid i løbet af 1970erne, og der blev taget initiativ til en forenkling og effektivisering af organisation og arbejdsgange. I 1990erne fulgte nye reformer under overskriften "decentralisering og brugerstyre". Om det reelt har givet den ønskede nærhed og indflydelse, og om det har haft nogen modererende effekt på borgernes krav er uvist. Trods individualismens fremvækst er forventningerne til den kommunale service nemlig stadig stigende, konkluderer de to forfattere.

Fra klondyke til moderne velfærdskommune er en veldisponeret og velskrevet fremstilling af Gladsaxe Kommunes politiske historie. Teksten er forsynet med noter og henvisninger til det meget omfattende kildemateriale, der er anvendt. Statistik om kommunen og det politiske styre er samlet i et appendiks. Beklageligvis er der ikke noget or-

dentligt topografisk kort i bogen som hjælp til ikke-stedkendte læsere. Og man savner også et register som direkte adgang til de mange sted- og personnavne.

Bogen er vel først og fremmest skrevet for læsere med tilknytning til Gladsaxe, men har også appel til "udenbys". I den forbindelse ville det have været spændende med et mere analyserende blik på kommunens historie, end forfatterne har tilladt sig her. Hvordan så fx det lokalpolitiske rodnet ud ved århundredets begyndelse, og hvilke forandringer har det undergået? Forholdet mellem kommunestyret og de rammer, som lægges for dette på Christiansborg, kunne også have fortjent en lidt grundigere behandling. Det var – og er – mere sammensat, end det fremgår af denne bog, og det er Gladsaxe et godt eksempel på.

Carsten Frimand

"Om 100 år er alting glemt"

100 års faglig virke. Jubilæumsskrift SID Industri.

Fabriksarbejdere i Fredericia. 92 s. ISBN 87-98766-0-0

Festskriftet er udgivet i forbindelse med SID Industri Fredericia 100 års jubilæum i december 1999. Bogen er opdelt i 14 kapitler, hvoraf de 9 omhandler lokale virksomheder. Hvert kapitel har sin forfatter. Efter et forord af fagforeningsformanden og en prolog til jubilæren handler det første kapitel på 8 sider om Voss Fabrik A/S. På første side beskrives den nuværende komfurfabriks historie fra 1867 til i dag, mens de øvrige syv sider ud fra arbejdsmændenes klubprotokol på Voss fra årene 1916 til

1936 fortæller om løn- og arbejdsforhold på fabrikken i denne periode.

Der fortsættes med et kapitel om mejeridrift i Fredericia-området. Kapitlet relaterer ikke til fagforeningen, men giver et overblik over, hvilke mejerier der har været, og forholdene for mejeridriften lokalt.

Fjernvarmerør har været en stor artikel for Fredericias erhvervsliv, især ABB og I.C. Møller A/S. I.C. Møller startede som eksportvirksomhed med hovedvægt på udstyr til elværker og andre elektriske artikler. Midt i 50'erne gik firmaet efter en bestilling fra Fredericia Fjernvarmecentral i gang med at fremstille fjernvarmerør. De blev i starten nedlagt i betonkanaler og isoleret med cellebeton. Desværre korroderede rørene ved denne metode og blev utætte. Et nyt system, det præisolerede rørsystem, blev udviklet. Artiklen fortæller udelukkende selskabets historie.

Et andet firma i samme branche, Tarco Energi A/S, beskrives med undertitlen "energikrisen og rørfabrikken". Kapitlet fortæller om den verdensomspændende energikrise i 1973. Der var da stor interesse for fjernvarme, og Tarco begyndte at udvikle fjernvarmerør. Også her var der tale om fremstilling af præisolerede fjernvarmerør. Firmaet købte en tidligere rørfabrik i 1979 og etablerede en fjernvarmerørfabrik. Kapitlet slutter med at fortælle om lukningen af samme virksomhed med udgangen af 1999.

Novellen "Den første dag" beskriver første arbejdsløshedsdag for en fyret fabriksarbejder fra Tarco: "Det var i dag han for første gang i sit liv skulle melde sig ledig, han smagte på ordene

– melde sig ledig – han fik kuldegysninger bare ved disse ord.” En rigtig god novelle om de tanker og konsekvenser, fabrikslukningen af Tarco Energi kom til at betyde for en arbejderfamilie.

Jubilæumsbogen interviewer en kvindelig tillidsrepræsentant, Jette Christensen, der i 1999 havde 12 års tillidshverv bag sig. Hun fortæller om sit faglige arbejde i relation til arbejdspladsen ABB Energi- og Industri. Interviewet efterfølges af hendes dagbog for den 31. august 1999, hvor hun beskriver sin arbejdsdag anno 1999 på virksomheden.

Dansk Svovlsyre og Superfosfatfabrik etablerede sig i Fredericia i 1918. I dag hedder virksomheden Kemira. Arbejdsmændene etablerede i oktober 1920 på fabrikken den faglige klub Skjold, som fortsat er omdrejningspunktet for den faglige aktivitet for SID-medlemmerne på Kemira. Desværre fortæller kapitlet ikke om klubbens aktiviteter, men i meget brede træk om Kemiras udvikling.

Fagforeningens formand i årene 1973 til 1989, Erik Kracht, er interviewet under overskriften “Formanden har ordet”. Han blev valgt til tillidsmand i 1968, og fortæller stort og småt fra sit arbejdsliv og sine faglige aktiviteter.

Bogens sidste erhvervsportræt er af Skærbækværket og elforsyningen i Fredericia. Samarbejdet om elforsyning begyndte i 1936 med en fællesforbindelse, den sydøstjyske samleskinne, mellem byerne Kolding, Fredericia, Vejle og Horsens. De 4 købstæder dannede i 1945 selskabet “Den sydøstjyske fællescentral, Skærbækværket”, som stod bag byggeriet af kraftværket i Skærbæk ved Fredericia. I 1951 begyndte værket at levere strøm.

Kapitlet fortæller på tre sider alene om værkets historie og elforsyningen, ikke om arbejdsmændenes indsats på værket.

Jubilæumsbogen slutes af med kapitlet: Om 100 år er alting glemt! Det er en kronologisk gennemgang af 10 års tilbageblik på den lokale fagforenings arbejde 1989 til 1999.

Her fortælles stort og småt om det faglige arbejde i denne tiårsperiode. I 1990 havde afdelingen 1550 medlemmer.

I tiårsperioden fik SID-afdelingerne i Fredericia 403 medlemmer fra SID Taulov under sine vinger. Ikke alle medlemmer i Taulov var tilfredse med nedlæggelsen af den lokale afdeling, så de forsøgte at få afdelingen genoplivet gennem en fogedsag, som de tabte. Sammenlægningen i 1998 med Dansk Beklædning og Tekstil gik derimod igennem uden problemer.

Jubilæumsskriftet lider under, at der ikke er en rød tråd til at knytte de enkelte kapitler sammen. De enkelte kapitler giver ellers indtryk af Fredericia som en driftig industriby med en aktiv fagforening, der er med, hvor tingene foregår. Jubilæumsbogen er blevet en gang blandede bolcher, som kunne have vundet ved en kraftig redigering. Eller måske hvis der på forhånd havde været en ide med bogens udgivelse ud over blot at markere den runde dag. Det kniber for anmelderen at se meningen med bogen, for dens titel, *100 års faglig virke*, giver læsningen ikke belæg for. Kun det afsluttende kapitel med 10 års tilbageblik på fagforeningens arbejde lever op til bogens titel. Her formidles til gengæld et udmærket overblik over fagforeningens aktiviteter igennem 1990'erne. Bogen er derfor kun af interesse for fore-

ningens medlemmer og rækker efter min mening ikke ud til en bredere kreds af læsere.

John Juhler Hansen

Den svenske verdensorden

Om Alva Myrdals frågor till vår tid. Arbetarhistoria. Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Nr. 106-107, årgång 27, 2-3, 2003. Stockholm. 92 s., ill. 100 skr. ISSN 0281-7446

Hvis der er noget, svenskerne elsker at høre om, er det Myrdal. Ikke kun Jan Myrdal, der er forfatter, kendt for sit engagement på venstrefløj og søn til “makerne Myrdal”, som han udleverer i sine erindringsbøger. Ej heller blot Gunnar Myrdal, som var verdensberømt svensk økonom, nobelpristager og medlem af Stockholmer-skolen og forfatter til en række samfundsøkonomiske bøger med politisk gennemslagskraft. Men især Alva Myrdal. Kvinden, der var gift med Gunnar og mor til Jan, som byggede sin egen funkisvilla i stockholmforstaden Bromma, hvor de tre børn sov adskilt, langt fra forældrene, og som skrev et af standardværkerne om velfærdsstaten sammen med sin mand, *Kris i Befolkningsfrågran* (1934), for senere at blive Sveriges neutrale repræsentant i efterkrigstidens koldkrigsdrama. Den virkelige attraktion ved Myrdal er nok Alva. Det er hende, som i dag får hovedparten af den opmærksomhed, der bliver tildelt en omstridt, men også meget bemærkelsesværdig svensk familie.

I 2002 ville Alva Myrdal være fyldt 100 år, og det blev i Stockholm fejret med en stor, interna-

tional konference, hvor forskere fra såvel Sverige som udlandet var samlet for at hyldede Alva Myrdal og diskutere hendes betydning for vores tid. Konferencen var arrangeret af det svenske Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i samarbejde med Institutionen för Freds- och konfliktforskning vid Uppsala universitet, Institut för Framtidsforskning samt Arbetslivsinstitutet, og noget af dens indhold er samlet og oversat til svensk i et temanummer, som tidsskriftet *Arbetshistoria* udgav sidste år under titlen "Om Alva Myrdals frågor til vår tid". Her kan man på overskuelig vis blive ført ind i en væsentlig del af den svenske velfærdsstats historie og lære om de vigtigste aspekter af Alva Myrdals liv og virke. Og der er mange gode bidrag imellem. Fra de mere personlige som datterens Kaj Fölsters og arkivaren Stellan Andersens, der på hver deres måde har levet med Myrdal, til bidrag, der gennemgår den mest kendte af Alva Myrdals indsatser, nemlig hendes arbejde for kvindesagen og udviklingen af en moderne familiepolitik. Det gælder den norske kvindeforsker Gro Hagemann, som skriver om Alva Myrdals betydning for den norske kvindesag, og den finske Kirsi Saarikangas, der skriver om Alva Myrdal som skaberen af det moderne hjem.

Fra South Bank University i London skriver E. Stina Lyon om den bog, Alva Myrdal skrev sammen med forskeren Viola Klein i begyndelsen af 1950'erne, *The Womens two roles: Home and work*, der udkom endeligt i 1956. Artiklen er interessant, fordi den beskriver samarbejdet mellem den på det tidspunkt internationalt kendte og i politiske sammenhænge etablerede Alva

Myrdal og den tjekkisk-jødiske Viola Klein, hvis bane var mere traditionel akademisk og præget af både pengemangel og personlige traumer fra krigen. Ved slutningen af deres samarbejde var Myrdal avanceret fra sit job som chef for FN's organ for sociale spørgsmål til posten som direktør for UNESCO's Department of Social Science, hvilket indebar, at hun, som Lyon skriver, nu var en af verdens højest ansete kvinder med offentlig ansættelse. Således er artiklen om *Womens two roles* også et blik ind i, hvordan magtfulde kvinder på samme måde som magtfulde mænd forstår at bruge andre mennesker i deres værk, og viser, hvilken dygtig forhandler, Alva Myrdal var.

Andre bidrag i skriftet fortæller om et andet vigtigt aspekt af Alva Myrdals arbejde, nemlig hendes funktion i efterkrigstiden som særlig svensk udsending i det nyoprettede internationale samfund, hvor hun optrådte som en ren verdensdame. Den historie er mindre eksponeret, men ikke mindre interessant, for den fortæller om den særlige variant af svensk velfærdsoptimisme, der også spredte sig til fredsarbejde og nedrustningsforhandlinger, som var Alva Myrdals primære interesse efter krigen. Myrdal tog den rationelle tankegang, hun havde udviklet i fællesskab med sin mand omkring befolkningsspørgsmålet og indretningen af den svenske velfærdsstat, med sig i det internationale samfund, hvor hun som FN-udsending og ambassadør prøvede at tale fornuft ind i såvel den kolde krig som den tredje verden. Myrdal ville med historikeren Yvonne Hirdmans ord lægge livet til rette. Det gjaldt livet i den lille familie, og det

gjaldt verdenslivet. Alva Myrdal havde sin verdensorden, som hun dedikerede hele sit liv til, og det var et samfund baseret på fornuft og videnskabelig indsigt såvel nationalt som internationalt. I den forstand er Alva Myrdal et ikon for det moderne projekt. Som Hirdman skriver i indledningen til temanummeret: "Jeg forundredes over hendes totale tillid til, hvad der var muligt at gøre; selvsikkerheden ved at vide, hvordan det skulle være; troen på det planlagte liv og hendes patos overfor opgaven at fjerne den unødige ulykke." (min oversættelse)

I sit bidrag skriver freds- og konfliktforskeren Peter Wallensteen om Alva Myrdals syn på nedrustningsspørgsmålet. I første halvdel af 1960'erne virkede Myrdal som svensk ambassadør ved nedrustningsforhandlingerne i Geneve. Fra 1966-1973 var hun svensk nedrustningsminister. I 1976 udkom hendes omfattende og indflydelsesrige bog *Spelet om nedrustningen*, hvori hun såede tvivl om den fortsatte opbygning af stadig større kernevåbensarsenaler, det, som hun kaldte "dårskapens vælde". Og i 1982 fik hun sammen med den mexicanske diplomat Alfonso García Robles Nobels fredspris for sin indsats for verdensfreden gennem 20 år. I den store verden er Alva Myrdal således mest kendt for sit fredsarbejde, skriver Wallensteen. Kun få kvinder har som hun været ministre for forsvars- og sikkerhedspolitik.

Endelig vil jeg fremhæve den amerikanske historieprofessor Walter A. Jackson og hans bidrag om Alva Myrdals kritik af amerikansk politik. Ægteparret Myrdal foretog fra 1929 og de to næste årtier flere studierejser til USA. Få i Skandinavien, om no-

gen, var så velbekendte i den periode med amerikansk politik og samfundsforhold som netop de to. Deres netværk af kontakter blandt amerikanske forskere og akademikere var stort. De havde været på flere af de store amerikanske universiteter som Columbia og Chicago University og bevægede sig ubesværet omkring i det amerikanske akademia på engelsk. Læser man Myrdalernes personlige breve, flyder flere af dem især efter krigen over i engelsk, selvom det er til svenske eller danske venner hjemme i Skandinavien. Myrdalernes første besøg i USA var i året 1929-30, just som landet blev ramt af den økonomiske krise. Det var her, de grundlagde deres sociale engagement. Synet af de lange køer med arbejdsløse, af hjemløse på gaderne i storbyernes slum, af den nød, der ramte det amerikanske samfund hårdt og pludseligt, blev virkelig "an eyeopener" for Myrdalerne. Betydningen af dette besøg kan man læse om i den svenske socialpsykolog Jan Olof Nilssons afhandling fra 1994 *alva myrdal – en virvel i den moderna strømmen*.

I sin artikel går Jackson tættere på Myrdalernes og ikke mindst Alva Myrdals tekster om amerikansk politik. Fra oktober 1938 til maj 1940 foretog Myrdalerne endnu en rejse til USA, hvorfra hun rapporterede hjem til svenske tidsskrifter. I disse artikler udviklede Alva Myrdal sig til udenrigspolitisk skribent, og det var ikke mindst disse artikler, der lagde grunden til hendes senere internationale arbejde. Under det nye besøg var Alva Myrdal blevet overrasket over de store forandringer, som Roosevelts New Deal-politik havde ført med sig, og hun fortalte be-

gejstret i sine journalistiske artikler om Dr. Gallups "opinionsundersøgelser". Med dem havde Alva Myrdal opdaget det instrument, der kunne ligge til grund for hendes fuldendte rationelle samfundsstyring. Hvad Myrdal også så, var en mængde nye myndigheder i Washington, som nu håndterede økonomiske og sociale problemer, og det var en stor forskel fra 1929. Alva blev imponeret. Imponeret var hun også over amerikanernes anti-nazisme. Som hun skriver i *Veckojournalen* december 1938, var den amerikanske opinion meget mere antinazistisk end den svenske. Europas farlige efterår var blevet et mareridt for hele menneskeheden, konstaterede hun. I en artikel året efter beskrev hun det amerikanske folks retmæssige indignation over fascismen trods det, at de i egennytens navn egentlig burde være ligeglade med Europa.

Mest imponerede var Myrdalerne dog over præsident Roosevelt og hans kone, Eleanor. I bogen *Kontakt med Amerika*, som ægteparret udgav i 1941, beskriver de Roosevelt som en humanitær pragmatiker, der som den første havde indført en grad af planlægning i den kaotiske, amerikanske økonomi. Roosevelt var en "elskværdig og optimistisk troldkarl", som lyttede til de mange rådgiveres planer og ideer. Han havde medført en "politisk renæssance", som omsider skabte muligheder for Amerikas "brilliante mænd" ved at kalde eksperter til Washington. Og vigtigst af alt havde Roosevelt fået de fattige til at stille krav og tro på politik. "Roosevelt og hans frue har derved gennem deres radiotaler og øvrige offentlige virksomhed spillet en afgørende rolle i denne politiske

vækkelse", som Myrdalerne skrev. Ingen tvivl. Præsident Roosevelt var Myrdalernes mand og hans New Deal var en efterstræbelsesværdig politik, der gav plads til engagerede eksperter som dem selv.

I deres afsluttende kapitel skriver Myrdalerne, hvordan de håbede, at Skandinavien og USA ville vise vejen mod en ny, fredelig og demokratisk verdensorden efter krigen. Ægteparret forestillede sig en pagt mellem de svenske, norske, danske og finske folk og skrev, at det var fuldstændig 'utænkbart' med et Sverige i frihed efter krigen, om ikke hele Skandinavien var befriet. Og befrielsen lå i Amerika, den nation, der via medborgerskabsuddannelse og *the American creed* om demokrati og menneskerettigheder, ville kæmpe mod fascismen. Sverige burde derfor allerede nu begynde at planlægge i forhold til en efterkrigstid med internationalt samarbejde, fred og social lighed, og de opfordrede svenskerne til at gøre fælles sag med amerikanerne for at "indføre en ny verdensorden". Som de skriver: "Amerika og Sverige må overtage ansvaret for den gamle drøm om fred, frihed, fornuft, velvilje, lov og ret for alle mennesker – for menneskeheden." Store ord fra to af det 20. århundredes store mennesker, hvor ikke mindst hun, Alva Myrdal, nåede langt i sin karriere, og som med sine tanker og ideer har øvet indflydelse igennem mere end 70 år på væsentlige samfundsspørgsmål som kvindens rolle, familielivet i det moderne samfund, fred- og nedrustning, fremtidsforskning, kirke og stat, uddannelse og småbørnspædagogik. *Arbetarhistorias* temanummer om denne kvindes liv, værk og person rummer

en del af det. Der er stof at gå videre med både for den specifikt Myrdal-interesserede, men også for den, der vil forstå velfærdsstatens rolle i efterkrigstidens verdensorden.

Cecilie Felicia Stokholm Banke

Byggearbejdere

Der Grundstein. 1888 bis 1933. Gewerkschaftszeitung des deutschen Baugewerbes. Herausgegeben von der IG Bauen-Agrar-Umwelt. Mikrofiche-Edition mit Begleitband, Introduction ved Peter Rütters, K.G. Saur Verlag, München 2004 355 Mikroficher ISBN 3-598-35141-0, Begleitband 210 s., ISBN 3-598-35142-9, euro 1 990.- Begleitband separat 68, - euro.

Der Grundstein var i første omgang det tyske murerforbunds blad, sidenhen blev det med udviklingen af forbundet til en sammenslutning af samtlige bygningsarbejderforbund dette nye forbunds blad. Efter nedlæggelsen af forbud mod nogle forgængerblade i socialistlovenes tid (1878-1890) begyndte Grundstein at udkomme i 1888. Det var fra starten et ugeblad, og indtil slutningen af 1933 udkom ca. 2350 numre, heraf dog en del dobbeltnumre foranlediget af den tyske hyperinflation i 1923 og efter et forbud mod bladet i første halvår 1933. Det er lykkedes at finde alle numre med undtagelse af 15-16 i 1889, 1890 og 1895. Disse numre er nu overført til mikroficher, og i et medfølgende bind findes de trykte indholdsfortegnelser for årene 1902-1932. For de første 14 årgange er der ingen indholdsregistre og tilsyneladende heller ikke

for årgangen 1933. Selv hvis bladet var udkommet i årene efter 1934, var det under alle omstændigheder blevet overtaget af nazisterne efter 1. maj 1933 og dermed et helt andet blad end de første 46 årgange. Det er rimeligt nok, at hele årgang 1933 er inkluderet i udgivelsen – kontrasten til de sidste numre af det endnu frie blad i januar-februar 1933 er påfaldende, hvorved den nazistiske arbejderpolitik indhold illustreres.

Ledsagebindet har fået en introduktion (s. 7-23) af Peter Rütters. Det er en sammenfatning af tidligere primær forskning, men fungerer stort set udmærket som indføring i forbundets udvikling og forskellige problemer undervejs; det forekommer dog, at de politiske modsætninger i forbundet, som var tydelige allerede før 1. verdenskrig, og fik en større rolle under verdenskrigen, ikke bliver præciseret tilstrækkeligt. Venstreoppositionen fik sandsynligvis kun en dominerende rolle i byen Chemnitz i Sachsen, men det var ud fra denne position, at den fik en væsentlig position i den umiddelbare efterkrigstid i hele forbundet (en pasant kan nævnes, at oppositionen foreslog, at en yderligtgående nationalt orienteret funktionær, August Winnig, skulle ekskluderes af forbundet – det mislykkes pga. sin støtte til Kappkuppet i 1920, som førte ham videre til samarbejde med nazisterne). En anden relevant politisk-organisatorisk udvikling, som dog, den sparsomme plads taget i betragtning, er belyst tilstrækkeligt, er splittelsen blandt murerne i forbundets første år mellem "lokalister" og "centralister". Lokalisterne var aktive i politisk henseende og ville sam-

arbejde med Socialdemokratiet. Af den grund afviste de en central organisation og ville pga. Socialistloven nøjes med lokale organisationer, der kunne eksistere under denne lovgivnings vilkår. Modsatningen spillede kun en rolle i tiden fra ca. 1887 – 1895, derefter havde lokalisterne kun en begrænset betydning. De sluttede sig sammen til en "Freie Vereinigung", der fik et syndikalistisk præg, mens det centralistiske murerforbund blev til et socialdemokratisk domineret forbund – i øvrigt det næststørste forbund i landsorganisationen. Introduktionen indeholder ti tabeller som behandler Grundsteins oplagstal, forbundets medlemsmæssige udvikling (der var stor spredning i de enkelte brancher, murerne organiserede sidst i 1890'erne ca. 30%, mens murarbejds mændene organiserede 3%), fluktuationen som var ekstremt stor i faget, arbejdsløshed (som i januar-februar 1933 nåede op på 90% af medlemmerne). Nogle af tabellerne giver indbyrdes modstridende oplysninger.

En væsentlig information vedrørende nødvendigheden af at overvinde den hidtidige organisationsform i faglige/erhvervsbetingede forbund og komme frem til industriforbundslignende strukturer omkring 1910 er værd at få undersøgt yderligere, dels for andre forbunds vedkommende, dels i en international komparation: byggeindustriens arbejdsgivere havde sluttet sig sammen til en brancheorganisation, og den teknologiske udvikling (brugen af jernbeton) var afgørende for, at murerne og murarbejds mændene sluttede sig sammen til ét forbund, efter at arbejdsgiverne i 1910 havde udnyttet deres stærke organisation

til en masse-lockout (det fremgår også tydeligt af indholdsfortegnelsen for dette år).

Indholdsfortegnelsen er i det hele taget en god hjælp til forståelse af, hvor vigtig en kilde denne udgivelse er også på det lokale plan. Det fremgår således, at der i 1904 må have været en større konflikt i Tønder, idet der er beretninger fra byen på s. 213, 228, 250, 268, 283, 291, 308, 374 og 391. I Åbenrå har man åbenbart haft en god korrespondent i årene 1903 til 1906. Der er også bidrag fra Haderslev og Sønderborg, men de fylder ikke nær så meget. Ganske vist var der en stor konflikt i Sønderborg i 1910 ved byggeriet af flådestationen, men den strejke er åbenbart gået under i masse-lockout-en samme år. Men også den almene udvikling genspejles tydeligt: fra og med 1928 får artikler og notiser om nazisterne og deres fremfærd et stadigt stigende omfang.

Der er god grund til at hilse denne udgivelse velkommen, den vil kunne bruges i flere sammenhænge også udover de her fremhævede politiske og organisatoriske problemer. Den vil også kunne danne grundlag for komparative undersøgelser, som nu endnu mere end tidligere er en nødvendighed.

Gerd Callesen

Hvem kan lære af hvem?

Frenzel, Martin: Neue Wege der Sozialdemokratie Dänemark und Deutschland im Vergleich (1982-2002). Deutscher Universitäts-Verlag (DUV), Wiesbaden, Tyskland 2002. 396 s., ill. 39,90 Euro. ISBN 3-8244-4444-5.

Martin Frenzel har nu med sin nye bog "Socialdemokratiets Nye Veje. Danmark og Tyskland – en sammenligning (1982-2002)" – der desværre kun findes på tysk – undersøgt og sammenlignet vore to partier. Bogen handler ikke mindst om de forandringer, der er sket i de to partier, efter at de henholdsvis i 1993 og 1998 igen kom i regering.

Frenzels konklusion er, at tyskerne skulle have lært mere af deres danske partifæller, der fra 1993-2001 gennemførte det danske "job-mirakel" med reduktion af arbejdsløsheden fra 12 til 5 pct.

Frenzel fremhæver, at succesen ikke blev skabt af gunstige konjunkturer, men af en klar velfærdsstrategi, som allerede blev formuleret fire år før regerings-skiftet i "Gang i 90'erne" og lagde linierne for en aktiv arbejdsmarkedspolitik og en succesfuld finanspolitik, der samtidig holdt fast i den grundlæggende socialdemokratiske velfærdsstrategi.

Forfatteren kritiserer SPD for i sin 16 år lange oppositionstid ikke at have gennemført en tilsvarende afklaring af den økonomiske politik og formuleret en arbejdsmarkedspolitik med ret og pligt. Derfor har Schröder-regeringen ikke opnået overbevisende resultater for beskæftigelsen.

Frenzel er naturligvis opmærksom på, at vi i det danske socialdemokrati ikke overlevede vort tredje valg som regering. Men det var på trods af den økonomiske succes og på grund af svag profil i udlændingepolitikken. Og det ryster ikke hans konklusion: Hvis Schröder overlever forbundsdagsvalget den 22. september 2003, skal han skynde sig at tage ved lære af vore metoder og resultater med hensyn til økonomi og beskæftigelse.

I afslutningen opfordrer Frenzel både det tyske og det danske parti til at formulere en fælles socialdemokratisk europapolitik. Han synes ikke, at nogen af de to partier hidtil har formuleret en overbevisende strategi for Europa, selv om det er den afgørende ramme om vores fremtidige kamp.

En bestemt læseværdig bog!

Mogens Lykketoft